Вступ

Наївність часто править за виправдання для тих,
хто при владі. Для тих же, хто цю владу відчуває
на собі, наївність — завжди помилка.
Мішель-Ролеф Труйо[1]

Рожевий чи блакитний? Тварини чи абстрактні візерунки? Інтер'єр напхом напханий чи аскетичний?

Різноманітні сподівання, стереотипи, очікування і тривоги, пов'язані з візуальним, мабуть, найпомітніші в західних книжках про догляд за малятами й виховання дітей. Ці книжки — по суті, збірки порад для батьків, особливо у Сполучених Штатах — чудово характеризують певне суспільство і майстерно розпізнають його больові точки, мрії, надії і страхи, які не мають нічого спільного з малятами і стосуються лише дорослих довкола них.

У сучасних книжках про виховання дітей візуальне середовище страшенно важливе. Чіпляти каруселькy над ліжечком чи ні, скільки м'яких іграшок купувати, яких кольорів і форм — усе це сигнали, які повідомляють:

Я люблю свою дитину.

Я хочу, щоб вона виросла успішна.

Я можу її заспокоїти, виховати й захистити.

А найголовніше — я можу виростити її схожою на мене.

Новоспеченим батькам радять знайти ідеальне поєднання кольорових і цікавих предметів. Та тільки щоб надто не збуджувало немовля, а то не засне. Маля підростає, і батькам

Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>

кажуть, що після року треба показувати яскраві кольори. Блакитний і зелений заспокоюють, а червоний і помаранчевий стимулюють уяву, але можуть і розхвилювати дитину. Білий утихомирює, але може створити «лікарняну» атмосферу. Тут добре додати акцентів — тільки обережно, не переборщіть!

А ще ж є стать. У сучасній комерційній культурі блакитний асоціюється з хлопчиками й чоловічою енергією, а рожевий — з дівчатками й усім жіночим. Молоді батьки мають негайно дійти сімейного рішення: капітулювати і прийняти ці традиційні гендерно-диференційовані візуальні схеми чи триматися подалі від них і обирати начебто гендерно-нейтральні кольори, як-от зелений і жовтий? А що робити, якщо друзі чи родичі подарують дитині гендерно-визначений одяг, іграшки чи картини на стіну? Раптом дитина образиться, раптом це підірве її самооцінку, а може, безглуздий подарунок загубиться й швидко забудеться? Звісно, у батьків на голові ще ціла купа нагальніших проблем, але ж ідеться про розвиток їхньої дитини, про її ідентичність і щастя. Через ці критичні питання батьки страждають. Візуальна культура — легковажна, тривіальна, поблажлива, ба навіть довільна — раптом змінює життя, травмує, стає жорстокою і смертельно небезпечною.

Маля росте, стає дошкільням, далі підлітковий вік — і кожен етап дорослішання супроводжується певним кольором і дизайном, зміною візуального середовища. Старші діти «виростають» із пастельних кольорів і переходять до наступного етапу — кольорів основних. Проте чому? Хто вигадав ці візуальні правила? У якому віці дитина «дорастає» до темно-синього чи каштанового? Яке підґрунтя такого переходу і звідки татові чи мамі знати, коли настав час переходити? Чи в них немає важливіших клопотів? Так само немовлят не вдягають у все чорне, не вкладають спати в чорну колиску і не загортають у чорну ковдрочку.

У західних культурах це здається зловісним — забагато асоціацій зі смертю, темрявою й іншими, нібито недитячими явищами.

У припущень про роль візуальної культури в розвитку дитини хитке наукове підґрунтя, але однаково батьки витрачають — і завжди витрачали — купу часу, грошей, зусиль та емоцій на те, щоб створити ідеальне візуальне середовище, у якому діти виростуть такими, якими тато з мамою хочуть їх бачити. Батьки дуже цим переймаються, бо, очевидно, покладають великі сподівання на візуальне і водночас бояться його впливу. Люди постійно використовують візуальні об'єкти, щоб впливати на інших, оповідати, приховувати й розкривати. Середовище, у якому живе дитина, вибудувано так, щоб показувати батьківські цінності і віддзеркалювати їхні ідентичності. Так само загальна візуальна культура вибудовується так, щоб досягнути бажаних цілей.

Тут забагато дієслів у пасивному стані. Хто ж саме вибудовує ту «загальну візуальну культуру» і що то за бажані цілі?

Довкола нас вихором кружляють візуальні образи. Одні бажані, більшість непрохані. Усі ці візуальні об'єкти, все, що їх доповнює, і все, чого бракує, створює візуальне середовище, де всі деталі, які ми бачимо (кольори, тварини, місяць, хмарочоси, знаки «Стоп», політичні листівки, Кім Кардаш'ян-Вест) стають (1) виразними, (2) асимільованими, нормалізованими й очевидними, а також (3) локалізованими й доступними. Як це відбувається і як ми живемо й рухаємося в наших візуальних середовищах? Як ми стикаємося з «новими» об'єктами і як впроваджуємо їх до лексикону образів, що їх уже «знаємо»?

Оптимісти вважають, що візуальна культура — це спосіб творення індивідуальних ідентичностей і колективної приналежності; шлях до радості, рівноваги, миру й надії. Вони сприймають візуальну атмосферу як величезний

Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>

супермаркет, де вони покупці і вільні обирати товари, які найкраще відбивають їхню сутність і цінності. Згідно з цим сценарієм, ми завжди головні, самі всім керуємо, завжди розуміємо, які в нас альтернативи, можемо домовлятися й тримати під контролем середовища та свої реакції на них. Ми вільні пташки і обираємо все самостійно. Разом ми одна візуальна команда і передаємо одні одним зображення, приймаємо їх і відкидаємо, а отже, самі граємо роль кураторів і вибудовуємо свої життя.

Крім того, оптимісти думають, що візуальна культура — це можливість наповнювати світ хорошими ідеями і творчістю, а ще стримувати антисоціальну поведінку. Саме тому батьки так стараються створити для дитини візуальне середовище, у якому дитина успішно розвиватиметься і яке відповідатиме цінностям батька й матері. Японські сади теж облаштовують так, щоб справити певне візуальне враження. Жодне рішення про матеріали й розміщення об'єктів не є поверхневим, довільним чи просто приємним для ока. Усі керуються однією метою — створити цілісний досвід повного занурення, що наштовхне на певні ідеї, асоціації й відчуття щодо природи, самого себе та взаємозв'язку між об'єктами, живими істотами й простором. І всі ці рішення різні залежно від того, про який сад ідеться: сад епохи Едо (1603–1868), сад у торговому центрі в сучасному Токіо чи сад у хіпстерському кварталі Берліна. Візуальне змінюється і перебудовується — творчо і натхненно. Візуальна культура — це простір можливостей, миру, спільноти й творчості.

У цей історичний момент ведуться й інші, похмуріші розмови про візуальну культуру, що натякають на її зловісний і руйнівний потенціал. Може, ви чули, наприклад, про картини, які продаються за дедалі більші й більші гроші, і задумувалися, чому тепер так важко визначити цінність мистецтва, що воно означає і для кого. Ще більше тривожить те, що на нас безкінечним потоком ллються жорстокі

зображення, це лякає, бо наштовхує на думку, що люди втратили чутливість до агресії, жорстокості й садизму.

Можливо, вам некомфортно від того, що в громадських місцях встановлено системи прихованого відеонагляду і всюди за нами стежать камери, не кажучи вже про дрони, які можуть шпигувати за будь-ким і будь-де. Важко не боятися і програм розпізнавання обличчя, які можуть умить розпізнати кожного з нас і відстежити кожен наш рух. А ще є глибокі фейки і зображення, згенеровані штучним інтелектом. Музеї, де темношкірі діти чують расистські образи від інших відвідувачів і де за ними ходять назирці охоронці, повністю суперечать меті, якій мали би служити ці інституції. Після руху #MeToo переглядати певні фільми, телевізійні програми й інші візуальні продукти стало неможливо і некомфортно, це викликає почуття провини. Зображення і твори мистецтва, які раніше обіцяли і справді давали велику приємність, утечу від реальності чи глибоке розуміння, тепер засмучують і ображають. І взагалі, чи те, що ми бачимо, реальне? Підробка фотографій і цифрових продуктів уже давно не новина, але з удосконаленням 3D-технологій виникає ризик, що більшість об'єктів можна буде тиражувати до безкінечності, і це геть розмие поняття оригіналу й копій, реального і фальшивок. Навряд чи в майбутньому наші обличчя й тіла належатимуть нам. Багато-хто вже встиг (добровільно чи несвідомо) віддати своє обличчя ґуглу, фейсбуку, застосункам для знайомств і державі.

Песимісти кажуть, що візуальна культура — це розкішний сад руйнації і розпачу. Хіба ми зможемо не дати їй поглинути нас і затягнути на дно? Як не піддатися параної і страху перед технологіями та змінами і бадьоро, рішуче, ба навіть безжально боротися з кліматичною катастрофою, структурною нерівністю і всюдисущою несправедливістю в нинішні часи? Як опиратися маніпуляціям з боку держави, інтересам глобальних корпорацій та іншим могутнім

Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>

суб'єктам, які хочуть захопити наше візуальне поле? Як вибудовувати власні візуальні атмосфери і при цьому дозволяти іншим вибудовувати свої? Коли ми маємо моральний обов'язок дивитися, а коли етично відвести погляд і відмовитись бачити?

Ця книжка пропонує контексти, історичні екскурси, приклади й приводи для роздумів над цими питаннями. Сподіваюся, вона покаже певні шляхи, запропонує критичні оцінки й інструменти аналізу і додасть трохи страху, трохи більше втіхи і ще більше впевненості в тому, що ви можете дивитися і бачити інакше. Візуальне середовище завжди було важливим, але технологічний прогрес, звісно, додав йому ваги у світовому масштабі. Тепер візуальне рухається зовсім іншими траєкторіями, і хоча, як на мене, суть його лишилася та сама, щільність, охоплення й актуальність візуальної культури змінилися. Візуальна культура — це не просто важливий складник сучасного життя, а найважливіша культура, у якій ми мусимо орієнтуватися. Ми змушені бачити більше, але маємо менше інструментів і менше часу, щоб осмислити побачене. Якщо ми не можемо сповільнити темп появи зображень, не можемо з'їхати зі швидкісної траси сучасного життя, значить треба викроїти для себе простір, щоб думати, сперечатися й адаптуватися до цього візуального світу. Ця книжка допоможе це зробити.

Тут я не хочу визначати, що таке візуальне, а хочу розповісти, як воно працює і що нам із цим робити. Я згадаю суперечливі означення «мистецтва», «цінності» і «смаку», але не докладатиму багато зусиль, щоб проаналізувати чи зафіксувати ці категорії. Поговоримо про те, яку користь і експериментальні можливості дає багатоголосся. Я хочу, щоб ми стали залученими глядачами і зрозуміли, як соціальні, культурні, географічні й часові локації формують наш спосіб бачення. Бути залученим глядачем означає агресивніше взаємодіяти з етикою споглядання і бачення, а водночас

Візуальна культура — це не просто важливий складник сучасного життя, а найважливіша культура, у якій ми мусимо орієнтуватися.

Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>

залишатися відкритими до візуального розмаїття, дискомфорту й несподіваної насолоди. Відчувати сповна радість, смуток і милість, що їх дарує візуальне.

Це завдання нелегке, бо допитливий глядач мусить орієнтуватися в багатьох суперечливих поглядах на візуальне. На початку XX століття італійські футуристи — сучасники французів-кубістів — закликали по-новому подивитися на світ. Намагаючись втілити кращу (на їхню думку) візуальну культуру, футуристи вимагали «знищити всі музеї, бібліотеки й академії».[2] У цьому пориві є своя логіка, бо не лише технології зробили з візуального таке собі мінне поле. До цього доклалася й історія. Нас оточують об'єкти й візуальні образи з минулого. Вони не дають нам спокою, і ми самі, буває, не можемо їх відпустити.

Значення зображень, їхній вплив і вплив їхніх творців і споживачів, те, кого бачать і як саме, — довкола цих тем завжди точилися суперечки. З одного боку, люди твердо вірять у те, що візуальне веде до відчуття належності, знань і впливу і що до цієї стежки всіляко підштовхують — часом малими поштовхами, а часом масштабними кампаніями — уряди, релігійні установи, монархи, медіа, митці, корпорації та різноманітні державні й приватні культурні інституції. Технологія зміцнила цю віру: фотографія, кінематограф, супутники, рентгенівські знімки, мікроскопічні дослідження дали стимул для розвитку наукових теорій і розвідок. Це ще більше зміцнило впевненість у тому, що візуальне — це істинна й перевірена наука, і що наука, своєю чергою, підтверджує правдивість візуального. Та якщо одні вважають візуальне стежкою до істини і знань, то інші називають його підступною дорогою до обману, брехні і фейків.

Багато людей закликають до контролю над візуальним, але в цій книжці я не пропоную рішень на зразок цензури, обмеження часу за гаджетами чи заборони жорстоких відеоігор. Тут ми послухаємо голоси різних науковців і митців

та проаналізуємо свої й чужі візуальні бажання і потреби в різних місцях і часі, щоб зрозуміти, у чому зло, сила, насолода й потенційна суспільна користь візуального. Поговоримо про те, як нас формують і контролюють візуальна культура, зображення, що їх ми вишуковуємо і добровільно переглядаємо, ті, над якими не маємо контролю, і ті, до яких нам не дають доступу.

Візуальна культура не буває нейтральною, а отже, завжди має певну цінність. Візуальна культура — це сила. Як сказав би історик Мішель-Рольф Труїлло, коли йдеться про візуальну культуру, ніхто не може дозволити собі бути наївним і просто сподіватися на краще. Візуальне завжди щось означає.

Ось про що йтиметься в цій книжці. Як сформувати кращу візуальну культуру й збудувати краще майбутнє? Як ми можемо створити візуальні атмосфери, де більшість людей зможе жити більшість часу? Чи здатна візуальна культура врятувати нас від самих себе? «Ми», «нас», «самих себе» — а хто ж такі оці зациклені на собі й загрожені «ми» в цьому рівнянні?

На щастя, у відповідь на ці питання багато талановитих науковців, митців і критиків сформулювали певні ідеї, рішення та пропозиції. Дещо з них я аналізую в цій книжці. Я запрошую вас прогулятися і поговорити про смуток, страх і натхненний потенціал візуальної культури. Маю надію, що до кінця прогулянки ми навчимося в буквальному сенсі краще бачити: не тільки уважніше придивлятися до деталей і оперувати більшою кількістю інформації й фактів, а й сильніше поважати та захоплюватися тим, як візуальне творить справедливість, історію і цінності. Сподіваюся, ми позбудемося наївності, повіримо у власний авторитет і навчимося користати із сили візуального.

Ця книжка — така собі мапа, що допоможе зорієнтуватися в заплутаних і складних питаннях візуальної культури.

Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>

Візуальна культура
не буває нейтральною,
а отже, завжди
має певну цінність.
Візуальна культура —
це сила.

Вона не починається з печерного живопису і не закінчується актуальним мистецтвом і не має на меті виставити одні об'єкти «старими», а інші — «сучасними». Чотири розділи цієї книжки показують візуальне як сукупність механізмів і стратегій, які допомагають нам визначити чотири питання нашого життя: «що», «хто», «де» й «коли».

Кожен розділ починається з «Провокації». Це аналізи практичних кейсів: опис якогось візуального об'єкта чи події та його численних, зазвичай суперечливих інтерпретацій. Знайомство з темою розділу. Провокації дають вам можливість сформулювати власні побажання чи уявлення про певну проблему чи об'єкти, а також заохочують обдумати свою позицію, пріоритети й інтуїтивне ставлення до проблеми, а тоді поміркувати, чи змінилися ваші думки й емоції після того, як ви дочитали розділ до кінця. Змінювати свою думку не обов'язково — обов'язково все обміркувати. Візуальна культура потребує уваги. Ця книжка дає інструменти, які допоможуть вам подивитися на все критичним оком і знайти стежку до того, чого ви хочете чи потребуєте від візуальної культури.

Перший розділ — «Що» — розглядає такі питання: що таке візуальна культура? які питання й ідеї визначають наше ставлення до візуального? чого ми хочемо, коли міркуємо про візуальну культуру? які можливості й ризики приховує в собі критичний аналіз візуальної культури? Різні люди хочуть різного від візуальних об'єктів, а візуальні об'єкти теж вимагають чогось у відповідь. У цьому розділі поговоримо про те, як візуальне перетворили на форму знань, чому через це виникла напруга і які можливості ховаються в глибоких роздумах про візуальну культуру?

Те, що ми бачимо, залежить від того, де ми стоїмо. Другий розділ окреслює зв'язок між отим «Де» і візуальною культурою, візуальним середовищем та візуальною атмосферою. Що нам дозволяють бачити? Де нам дозволяють це

Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>

бачити? Що всередині візуальної культури, а що зовні? Шукаючи відповіді на ці питання, поговоримо про мистецтво, про історію і призначення музеїв і про те, які сили підтримують внутрішнє й зовнішнє у візуальній культурі. Глибша проблема полягає в тому, що ніякого «внутрішнього» й «зовнішнього», цілком можливо, не існує. Може, візуальної культури ніде немає — ні тут, ні там, але сьогодні як ніколи важливо знати, де ми стоїмо.

Третій розділ — «Хто» — розглядає людське тіло і те, що в минулому і в сьогоденні у візуальній культурі присутні й відсутні різні тіла й ідентичності. Ще більше бентежить питання, чи може чиєсь тіло взяти собі й не прийти на вечірку візуальної культури? На кого ми дивимося і що бачимо? Чи реально по-новому побачити расу, стать, сексуальність, фізичну спроможність і решту категорій, за якими ділять наші тіла? Чи, може, візуальна культура — це замкнуте коло відчуження і несправедливості?

Останній розділ — «Коли» — показує, як ми сприймаємо часові зміни, відбиті в природі, краєвидах і довкіллі. Візуальна сфера одержима ідеєю створити незмінну географію, пізнаваний візуальний простір, мапу самого часу. Ми думаємо, що складаємо карту «де», а насправді візуалізуємо «коли». Океани, тварини, космос — усе це сто разів малювали й перемальовували, уявляли, категоризували й візуально обчислювали і при цьому не враховували «коли» й розміщували все в позачассі. Проте ця сповнена любові увага дуже контрастує з нашою неспроможністю говорити з візуальною чіткістю й силою про «коли», що стосується кліматичних змін, вимирання, забруднення й інших доказів екологічної катастрофи. Якщо ми не зможемо мобілізувати візуальну культуру й відреагувати на найсерйозніші зміни в історії людства — що це означатиме?

Подбати про візуальну атмосферу критично важливо. Митець і теоретик Аллан деСуза каже, що «ця книжка позначає не кінець проєкту, а його вступ до публічного діалогу».[3] Подивімося разом, яких висновків ми дійдемо.

Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>